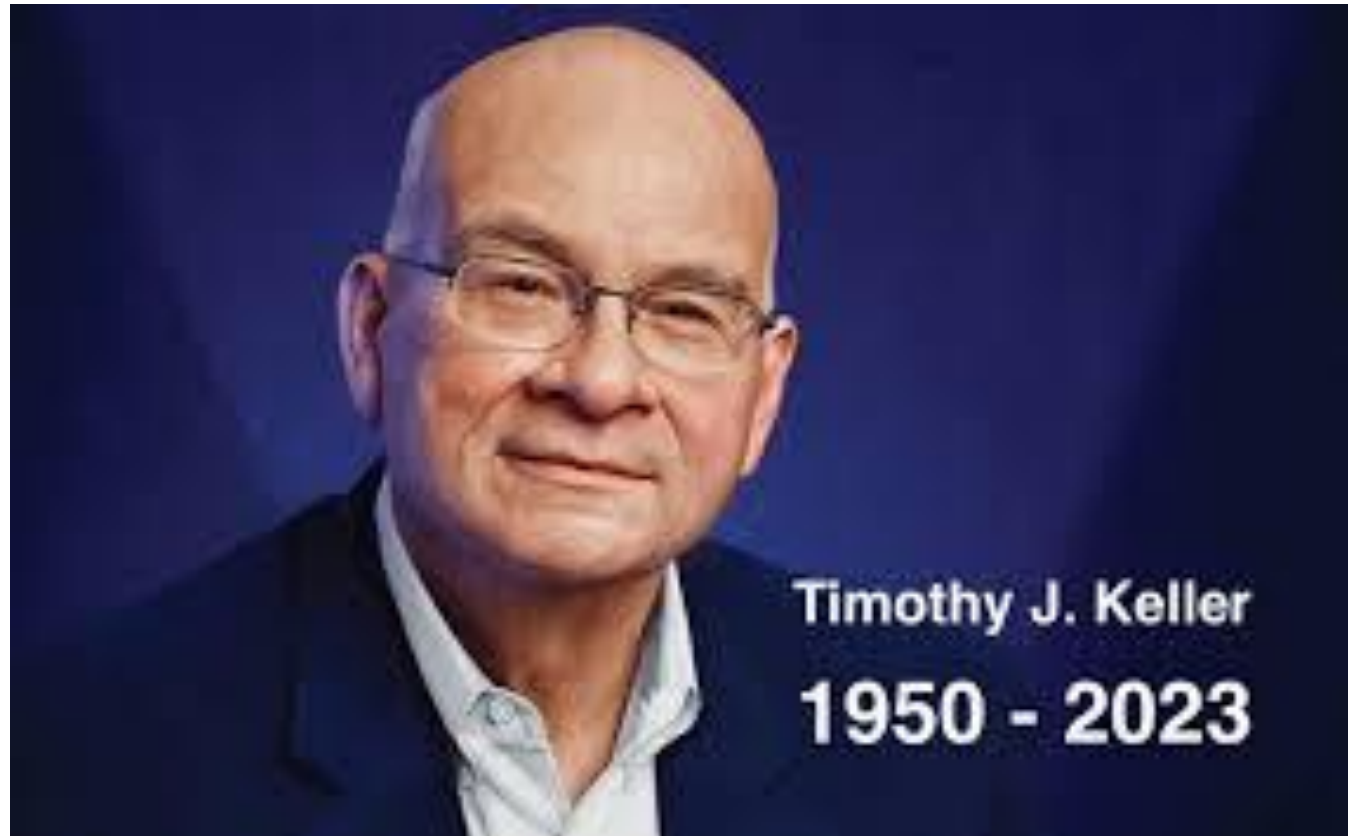


Leerhuis 19 september 2024

Tim Keller

AAN GODS
HAND DOOR
PIJN EN
LIJDEN



Hoofdstuk 3

Obstakels voor seculiere denkers

Het seculiere humanisme schiet tekort

Samuel G. Freedman schrijft in een column na de schietpartij op een basisschool in Newton (december 2012):

Religies geven aan mensen die moeten lijden verklaringen van het leven die zin geven aan het lijden en die mensen helpen betekenis te verlenen aan hun pijn. Het humanisme biedt geen verklaring.

Religies creëren gemeenschappen rond gezamenlijke aanbidding, rond jaarlijks terugkerende herdenkingsmomenten en feesten en rond een sterfgeval die de leden van de gemeenschap niet alleen met elkaar verbinden, maar ook met gelovigen uit het verleden, en daardoor met het verleden zelf.

Het humanisme creëert geen gemeenschappen, want er is niet iets wat boven het persoonlijk belang uitstijgt en waar iedereen zich voor in wil zetten. Daarnaast lijdt het humanisme aan de overwaardering van het individuele. (Tot zover Freedman.)

Susan Jacoby: Als atheïst heb ik geen last van het probleem van het lijden. Er is geen goede, almachtige God die lijden toelaat. Deze ontsnapping aan het probleem van het kwaad geeft de atheïst de ruimte om zich te concentreren op het lot van deze wereld en de problemen aan te pakken. Er is seculiere troost: de dood is volmaakte rust. De doden lijden niet.

Volgens Keller heeft het atheïsme alleen op dit ene punt gelijk: het zet aan tot activisme, en bewaart je voor lijdelijkheid.

Want:

- Niet alle mensen die geloven worstelen met het probleem van het kwaad. Diepgeworteld geloof in God ontkent niet het probleem van het kwaad, maar het wordt er niet door beheerst of verlamd.
- Religie betekent ook niet dat mensen passief blijven. Veel grote sociale hervormingsbewegingen zijn juist religieus van aard. Godsdienst kan mensen dus ook vrijmaken voor sociale gerechtigheid.
- Als er geen God is, spreekt de definitie van goed en kwaad niet voor zichzelf. Wat is de basis voor moreel gedrag? David Hume: de rede alleen heeft niet het vermogen welke fundamentele vraag dan ook over moraliteit of de betekenis van het leven te beantwoorden. Keller geeft het voorbeeld van verschillende definities van rechtvaardigheid en wat een goede samenleving is.

- Ten slotte is de troost 'de doden lijden niet' geen echte troost, heel mager vergeleken met de christelijke troost van de opstanding.

In tijden van verdriet neemt de meerderheid van de mensen haar toevlucht tot niet-seculiere culturen en godsdiensten om hun lijden te overleven.

De intuïtie dat we niet slechts een verzameling materie en chemicaliën zijn, maar dat we ook een ziel hebben, is volgens Richard Shweder een van de meest wijdverspreide menselijke opvattingen van de hele wereld.

Lijden en de wending naar het spirituele

De meeste mensen nemen hun toevlucht tot het spirituele om hen te helpen vreselijk lijden te begrijpen en te doorstaan.

Het probleem is dat mensen vandaag de dag denken dat het in het leven alleen maar draait om gelukkig worden. Lijden vernietigt dan alle redenen om door te gaan met leven. Maar je vindt alleen betekenis als er iets in het leven belangrijker is dan jouw persoonlijke vrijheid en geluk, iets waarvoor je je geluk graag opoffert.

Het viel Victor Frankl in het concentratie kamp op hoe vaak seculiere mensen of mensen die alleen in naam godsdienstig waren hun toevlucht namen tot het geloof te midden van de verschrikkingen van het concentratiekamp.

Gezinnen met kinderen met een afwijking zijn uiteindelijk dankbaar voor de ervaringen die ze liever hadden vermeden. In antieke culturen wordt dat 'het aangename nut van tegenspoed' genoemd, lijden als essentieel onderdeel van een goed leven.

Mensen met een zwaar gehandicapte zoon gingen ervanuit dat hij een ziel had, naar Gods beeld geschapen was. Dat was voor hen belangrijk.

Het falen van het seculiere wereldbeeld

Waarom werkt de seculiere visie niet voor de meeste mensen die moeten lijden?

- Lijden wordt vaak gedefinieerd als 'ergens slachtoffer van worden'. Heel veel vormen van lijden worden tot op zekere hoogte veroorzaakt door degenen die erdoor getroffen worden zelf. Lijden is lang niet altijd 'ergens slachtoffer van worden'. De seculiere benadering heeft ook als nadeel dat het geen onderscheid maakt tussen 'natuurlijk kwaad' (ongeluk en het lot) en 'moreel kwaad' (zonde en onderdrukking).

- De belangrijkste reactie van een seculier mens is de wereld verbeteren, langzaam maar zeker het lijden in deze wereld uitroeien. Dat komt omdat er geen ander geluk is. Al het geluk en alle betekenis moet in dit leven gevonden worden. Maar dat lukt vaak niet. Religieuze culturen zijn veel realistischer over hoe diepgeworteld de menselijke ellende is. Volgens John Gray (zelf niet religieus) kan een maatschappij die gegrondvest is op een geloof in vooruitgang niet toegeven dat er een gewone portie ongeluk bij het menselijk leven hoort.

Het steeds groter wordende ik

Het Grote Verhaal van een cultuur moet hoop bieden, maar ook kunnen samenbinden, een gemeenschapsgevoel geven.

Volgens Andrew Delbanco ging het in de eerste jaren van het bestaan van de Amerikaanse samenleving in het leven om Gods eer.

Daarna ging het om de VS als natie, met haar democratische waarden, haar expansiedrift en haar welvaart. Nationalisme en democratie werden de nieuwe godsdienst. God kwam meer op afstand. Persoonlijk belang moest opzij gezet worden voor het welzijn van de natie.

Ergens in de 20^e eeuw stierf er iets, namelijk het besef dat er een gezamenlijk doel is waarvoor het de moeite waard is om tranen te plengen, offers te brengen en misschien wel je leven te geven. De mens die vandaag leeft, heeft weinig last van schuldgevoelens omdat hij niet langer het gevoel heeft dat er iets bestaat wat boven hemzelf uitstijgt.

Robert Bellah noemt dit laatste ‘expressief individualisme’.
Daardoor is de sociale samenhang verloren gegaan.

Als je zelf verantwoordelijk bent voor je geluk, als er geen ultiem doel is dat belangrijker is dan je eigen welzijn en macht, dan is lijden zinloos. Frankl zag al dat lijden iemand heel snel tot zelfmoord kan brengen als niets ons leven meer betekenis geeft dan persoonlijk geluk.

Een ander verhaal

In het verhaal van de huidige moderne cultuur – dat het in het leven draait om individuele vrijheid en gelijk – is geen ruimte voor lijden.

In het christelijke verhaal vormt lijden juist de kern van het verhaal. Lijden is een van de belangrijkste manieren om te groeien in geloof, om heilig en gelukkig te worden.

Lijden kan een bevrijdende werking hebben, een manier zijn om anderen te dienen en om God te verheerlijken (zie het verhaal van ouders die een kind kregen met het syndroom van Down).

De oproep om nederig te zijn

De koning van Israël zegt als Naäman bij hem komt met de vraag om genezing: ‘Ben ik soms een god, dat ik kan beschikken over leven of dood?’ (2 Koningen 5:7).

De westerse wereld moet daar vandaag naar luisteren. Wij kunnen het lijden niet bestrijden met alleen deskundigheid op psychologisch en therapeutisch gebied of technologische snufjes. We hoeven pijn en lijden niet lijdzaam te ondergaan. Maar het is goed om te beseffen dat welke goede maatregelen ook nooit afdoende kunnen zijn. Pijn en lijden zijn namelijk diep doorgedrongen in deze wereld en hebben geestelijke wortels.

Wat we ook doen, menselijk lijden en het kwade kunnen niet uitgeroeid worden. Het kwaad neemt steeds een andere vorm aan en groeit opnieuw.

Naäman maakt zich uiteindelijk klein en nederig. Hij ontvangt niet alleen genezing, maar ook een nieuwe relatie met God en vreugde. Lijden was de weg naar zijn verlossing. Dit is geen rechtvaardiging van het lijden. Maar vrijwel niemand groeit in geloof of vindt God zonder te lijden.

Christus kon alleen door middel van mateloos lijden aan het kruis verlossing en genade schenken. Zoals Christus' zwakheid en lijden tot opstandingskracht leidden, zo kan dat bij ons ook gebeuren.

Getuigenis van Kendra (die een dood geboren zoontje kreeg): in het lijden is voor het ego geen plaats. Dit loskomen van mijn ego opent de weg naar authentieke relaties met anderen. Terwijl ik dichterbij anderen kan komen, ervaar ik God in het hier en nu.

Ze krijgt een paar jaar later toch nog een derde kind. ‘We verheugen ons op de dag dat we weer verenigd zullen worden met onze eerste zoon in de hemel, maar tot het zover is, overheerst de dankbaarheid dat we God op een heel echte en dynamische manier mogen ervaren, en verheugen we ons over het leven dat hij ons heeft gegeven.

Vragen

- Kun je je iets voorstellen bij het getuigenis van Kendra, dat God dichterbij komt in het lijden, en ‘dat we God op een heel echte en dynamische manier mogen ervaren’?
- Wat bedoelt Keller met: ‘Pijn en lijden zijn diep doorgedrongen in deze wereld en hebben geestelijke wortels’?
- Is de weergave van het seculiere wereldbeeld in dit hoofdstuk niet teveel zwart-wit? Denk aan mensen als Dirk de Wachter, en John Gray (die Keller zelf aanhaalt)

Hoofdstuk 4

Het probleem van het kwaad

Het argument van het kwaad tegen het bestaan van God

Wil God het kwaad tegenhouden maar kan hij het niet? Dan is hij niet almachtig. Kan hij het wel maar wil hij het niet? Dan is hij kwaadwillend. Kan hij het én wil hij het? Waarom bestaat het kwaad dan nog?

Ook het secularisme is een set overtuigingen, en het is waarschijnlijk de zwakste van alle wereldbeelden als het gaat om 'de verschrikking van het leven' te begrijpen en te verdragen.

Het christendom doet het juist behoorlijk goed vanuit sociaal-culturele, praktische en psychologische invalshoek (zie hoofdstuk 1-3).

Mensen kregen de laatste eeuwen veel meer vertrouwen in hun eigen vermogens wat betreft rede en waarneming. God kwam meer op afstand, en de wereld werd beschouwd als uiteindelijk volkomen te begrijpen door middel van de rede. Moderne discussies gaan uit van een abstracte God: hij is almachtig en volkomen goed, maar niet glorieus, niet majestueus, niet zonder begin, niet oneindig wijs en niet de schepper en onderhouder van alle dingen.

Dan is het niet gek dat als wij het kwaad niet kunnen begrijpen, dan is kwaad eenvoudigweg niet te begrijpen, en heeft God het recht niet om het te laten plaatsvinden. We kijken dus naar het probleem met een sociale en culturele bril. God staat al ter discussie omdat er niets boven de vrijheid en autonomie van het individu gaat.

(Maar andersom geldt ook: als je God liefhebt, zul je hem te vuur en te zwaar verdedigen, DM.)

Het logische argument (zo'n God kan beslist niet bestaan), is weerlegd door Alvin Plantinga. Hij betoogt dat 'het bestaan van het kwaad niet in logische zin onverenigbaar is ... met het bestaan van een almachtige, alwetende en volmaakt goede God' (*God, Freedom and Evil*, 1974). Het betoog van Plantinga en andere filosofen uit zijn school was zo overtuigend, dat 25 jaar later algemeen werd aangenomen dat het logische argument niet werkt.

Daarom kwam men met het *evidentiële argument* (het kwaad maakt het bestaan van God niet onmogelijk, maar wel minder waarschijnlijk).

Hierbij is het belangrijk onderscheid te maken tussen een *theodicee* (een rechtvaardiging van Gods handelen naar mensen toe, Gottfried Leibniz) en een *verdediging van God*. Het doel van een theodicee is het uitleggen waarom een rechtvaardige God het toelaat dat het kwaad de wereld binnenkomt en blijft bestaan.

‘Zielvorming’ en lijden

Een van de eerste theodicees was die van de ‘zielvorming’ (Irenaeus, John Hick): de wereld is in de eerste plaats geschapen om een plek te zijn waar mensen God vinden en waar ze in geestelijk opzicht steeds meer worden zoals ze bedoeld zijn.

Deze zielvorming kan niet bereikt worden doordat mensen gewoon geschapen worden in een onschuldige of deugdzame toestand. Het feit dat het leven oneerlijk en moeilijk is is een middel waardoor we ons ontwikkelen tot iets hogers dan gedragsmatig geconditioneerde dieren.

Zwaktes van deze theodicee van 'zielvorming':

- Dat zou betekenen dat mensen die meer te lijden krijgen, meer zielvorming nodig hebben.
- Het geeft geen antwoord op het lijden van kleine kinderen of baby's, laat staan van dieren.

God, vrijheid en het kwaad

De theodicee van de vrije wil (o.a. Augustinus): God wilde geen robots of dieren met een instinct, maar vrije, rationeel handelende mensen met het vermogen om te kiezen en dus om lief te hebben. Maar we kunnen dus ook het kwade kiezen, en het misbruik van onze vrije wil is de reden dat het kwaad bestaat.

Daar komt bij: God heeft het kwaad niet geschapen, maar kwaad is misbruik van het goede. Het kwade kan niet bestaan zonder het goede.

Het bestaan van een eeuwigheid van liefde hangt van het geschenk van de vrije wil af. De eeuwigheid compenseert de tijdelijke periode van de menselijke vervreemding van God.

Problemen met deze theodicee:

- Het verklaart alleen het morele kwaad, niet het natuurlijke (orkanen, ziektes, etc). Volgens Peter van Inwagen is het natuurlijke kwaad het gevolg van het oorspronkelijke misbruik van de vrije wil.
- God is soeverein en vrij, en hij is niet alleen in staat om lief te hebben, maar hij is de bron en oorsprong van alle liefde. God heeft een vrije wil, maar is niet in staat om iets slechts te doen. Waarom zouden andere wezens niet net zo in elkaar kunnen zitten? En in Gods nieuwe wereld zullen we niet meer voor het kwade kunnen kiezen. Terwijl we nog wel kunnen liefhebben.
- Volgens de Bijbel is alle zonde slavernij, geen vrijheid. Hoe kan het vermogen om te zondigen dan een vorm van vrijheid zijn?

- Als God ons een vrije wil geeft, heeft hij de gevolgen van het gebruik daarvan niet in de hand. Maar de Bijbel laat zien dat God ons in onze keuzes leiden kan zonder onze vrijheid en verantwoordelijkheid voor onze daden geweld aan te doen. Jezus' kruisiging was door God geleid en voorbestemd om te gebeuren, en tegelijk het werk van mensen (Handelingen 2:23).
- Waarom zou God onze vrije wil niet hebben kunnen inperken, zoals wij de vrijheid van bijvoorbeeld een kind inperken om het voor een verkeersongeluk te behoeden?

Conclusie van Tim Keller: de vrije wil is geen afdoende verklaring waarom God het kwaad en het lijden moest toelaten.

Het probleem van alle theodicees

Een andere theodicee is die van de natuurwetten (C.S. Lewis). Een wereld die door God geschapen is moet op een natuurlijke manier geordend zijn – er kan geen sprake zijn van willekeur. De zwaartekracht is onmisbaar, maar kan er wel voor zorgen dat je gewond raakt of sterft. Lijden is dus onvermijdelijk.

Bezwaar: lijden gebeurt niet op een ordelijke manier, en is niet gerelateerd aan verkeerde keuzes. Lijden is vaak zo willekeurig en zo verschrikkelijk, en het treft vaak mensen die niets gedaan lijken te hebben om het over zich af te roepen.

Als je lijden rechtvaardigt als straf op de zonde, dan is de verdeling van de straf heel willekeurig en oneerlijk. En als God er toch een keer een einde aan gaat maken, waarom dan nu nog niet?

De verschillende theodicees geven wel verklaringen voor een deel van het kwaad in de wereld, maar ze kunnen niet al het kwaad verklaren. Een van de boodschappen van het boek Job is zonder meer dat niemand met zijn verstand alle redenen kan begrijpen die God zou kunnen hebben voor elke pijnlijke en verdrietige gebeurtenis, laat staan voor al het kwaad.

Tegenwoordig geven christelijke denkers meestal het advies om geen theodicee te formuleren, maar een verdediging te geven. Een verdediging laat alleen zien dat het bestaan van het kwaad *niet* betekent dat God niet kan bestaan of dat dat onwaarschijnlijk is.

Bij een theodicee ligt de bewijslast bij de gelovige. Hij of zij moet overtuigend aantonen waarom al het lijden de moeite waard is.

Bij een verdediging moeten de sceptici maar overtuigend bewijzen dat God niet bestaat. Dat de twee stellingen ('er is een goede, almachtige God' en 'er is kwaad in de wereld') elkaar tegenspreken. Dat is nog niet zo makkelijk te bewijzen.

Het logische argument en de 'niet-te-zien' tegenwerping

Het logische argument tegen het bestaan van God is:

1. Een waarlijk goede God zou niet willen dat er kwaad bestaat; een almachtige God zou niet toestaan dat het kwaad bestaat.
2. Het kwaad bestaat.
3. Daarom kan een God die zowel goed als almachtig is, niet bestaan.

De tegenwerping van een gelovige zou kunnen zijn: waarom zou God geen enkele goede reden kunnen hebben waarom hij het kwaad toelaat? Toon maar eens aan dat het onmogelijk is dat God daarvoor goede redenen kan hebben.

Wij laten soms mensen lijden om daarmee een groter goed tot stand te brengen (pijnlijke ingrepen en behandelingen in het ziekenhuis bijvoorbeeld).

Veel mensen kunnen wijzen op tegenslagen in hun leven die hen geleerd hebben om later een grotere vorm van lijden te vermijden.

Dus waarom zou God geen goede redenen kunnen hebben het kwaad toe te laten?

De scepticus zou tegen kunnen werpen: maar er zijn afschuwelijke vormen van geweld en pijn die tot geen enkel hoger goed leiden. Het lijden zoals wij het kennen is te groot om gerechtvaardigd te kunnen worden.

De gelovige kan dan wijzen op een aanname die niet klopt, namelijk: als ik geen enkele reden kan vinden om het kwaad toe te laten, dan is die er waarschijnlijk niet. God kan toch veel wijzer zijn dan wij mensen? Als God oneindig wijs is, waarom zou hij dan geen redenen kunnen hebben om het kwaad toe te laten die jij niet bedenken kunt? (Voorbeeld van 'niet-te-zien' vliegjes: God kan redenen hebben om het kwaad toe te laten die wij niet kennen.)

Als God alwetend is en als wij kennistheoretisch gezien enorm beperkt zijn, dan is het helemaal niet zo vreemd dat de redenen voor het toelaten van het kwaad ons ontgaan (Alvin Plantinga).

Vroeger werd het probleem van het kwaad niet zo algemeen gevoeld als argument tegen het bestaan van God, omdat men niet zo immanent dacht.

Tim Keller: 'Als je een God hebt die oneindig en machtig genoeg is om boos op te worden omdat hij het kwaad toestaat, dan moet je tegelijk een God hebben die oneindig genoeg is om afdoende redenen te hebben om dat kwaad toe te staan.'

'De overtuiging – dat omdat wij iets niet kunnen verzinnen, God dat ook niet kan – is niet slechts een drogreden. Het is een kenmerk van grote hoogmoed en vertrouwen in het eigen verstand.'

Het evidentieële argument en het vlindereffect

Dit argument is dat het kwaad het bestaan van God wel hoogst onwaarschijnlijk maakt.

Dit argument heeft hetzelfde probleem als het logische argument: onze kennis is maar beperkt.

Op het terrein van de chaostheorie hebben wetenschappers geleerd dat grote, macroscopische systemen – zoals het weer – gevoelig zijn voor de kleinste verandering. Het gefladder van een vlinder in China kan door een rimpeleffect zodanig versterkt worden dat het de koers van een orkaan in de Stille Zuidzee kan beïnvloeden. Maar niemand kan dat effect precies uitrekenen.

Stel dat elke gebeurtenis in de geschiedenis een vergelijkbaar groot effect kan hebben. Hoe kunnen wij dan weten wat de gevolgen van een schijnbaar 'zinloze' dood van een jongere op de lange termijn kunnen zijn? Je moet alwetend (dus God) zijn om de complexiteit te doorgronden van het aansturen van vrije schepsels in de richting van een vooraf bedachte goede bestemming.

Het intuïtieve argument van het kwaad

De meeste mensen reageren intuïtief op het kwaad. Iets wat door en door slecht is (het verkrachten en verminken van een vrouw, of de holocaust) is op geen enkele manier goed te praten. Ik wil niet geloven in een God die dit laat gebeuren – of hij nou bestaat of niet.

Het is opvallend dat dezelfde, verschrikkelijke ervaring de een van zijn geloof brengt, terwijl het bij de ander juist het geloof in God versterkt.

Het verstand en het hart van mensen die merken dat hun geloof door lijden zwakker wordt in plaats van sterker, hanteren (misschien onbewust) een morele aanname, namelijk dat God medeplichtig is aan het kwaad.

Waar komt die morele aanname vandaan, als er geen God is?

Veel mensen zeggen: onze morele gevoeligheid is het gevolg van evolutie, ze hielpen onze voorouders om te overleven. Maar daarmee is het nog geen morele verplichting. Waarom zouden jouw morele gevoelens meer zeggenschap hebben dan die van anderen?

Dit is een paradoxaal probleem: de basis onder het ongeloof in God – een zekerheid over het kwaad en de morele verplichting om het niet te begaan – bestaat niet meer als er werkelijk geen God is. Je veronderstelt iets (moreel besef) wat niet kan bestaan tenzij God bestaat. En dus vertrouw je in zekere zin op God om een argument tegen God te verzinnen.

C.S. Lewis kwam tot het inzicht dat het feit dat we ons bewust zijn van moreel kwaad feitelijk een argument was vóór het bestaan van God. ‘We moeten erkennen dat de hoogste werkelijkheid moreel is, anders kunnen we er geen morele veroordeling over uitspreken.’

Stel dat het feit dat jij je bewust bent van absoluut kwaad erop wijst dat we ergens diep vanbinnen onvermijdelijk weten dat God echt bestaat?

Andrea Palpant Dilley verliet het christendom omdat ze boos was op God over menselijk lijden en onrecht, en kwam er weer terug vanwege diezelfde worsteling. ‘Als je over recht praat, dan moet je praten over objectieve moraliteit, dan moet je over God praten.’

Martin Luther King en Friedrich Nietzsche waren het over één ding eens: als er geen God of hogere goddelijke wet is, dan is geweld volkomen natuurlijk.

Getuigenis van Mary (alcoholistische ouders, gewelddadige partner, hersentumor, en nog veel meer): God laat problemen die te groot zijn om op te lossen misschien wel toe omdat hij wil 'dat we beseffen dat het een geschenk is dat we het aan hem kunnen overlaten om met die omstandigheden om te gaan – zijn geschenk van vrede te midden van alle gekte. Problemen gaan niet weg en het leven gaat door, maar hij neemt de angel weg uit onze pijn en geeft er hoop voor in de plaats; wat een geweldige ervaring.' 'Niet de oplossing van een probleem biedt hoop, maar de blik op Christus gericht houden, dat biedt hoop.'

Vragen

- Kun je de redenering van Mary volgen? Dan is het dus beter om veel tegenslagen te hebben, zodat je meer leert vertrouwen op God?
- Wat vind je van het tegenargument tegen de theodicee van de vrije wil dat zonde slavernij is, en dat dus het vermogen om te zondigen niet een vorm van vrijheid kan zijn?
- Volgens Tim Keller is de overtuiging dat als wij geen goede redenen kunnen verzinnen voor het lijden God dat ook niet kan, een kenmerk van grote hoogmoed. Mee eens?
- Wat vind je van het argument van het ‘vlindereffect’?
- Waarom zou het niet mogelijk kunnen zijn dat een ‘morele verplichting’ evolutionair ontstaan is? Kan moreel besef alleen maar bestaan omdat God bestaat?